

measures of higher educational establishments, it is aimed at formation of persons' professional competence level in the educational process, it is sufficient for organization of physical training of different stratum of society, for successful work in all sections of sports movement taking into consideration modern demands of labor market.

The European Higher Education Area is considered not only as a new system of learning management, but also as a sphere of cooperation and exchange on the basis of open standards. Building of the European higher special physical education area obliges clear determination of its peculiarities, which depends on the type of higher education establishment (University of physical education and sport, Academia of physical culture, physical culture department of pedagogical university etc.) and consider the results of Bologna conception realization.

Further research will focus on the basic elements of development, modernization and integration processes in higher special physical education, to establish fundamental determinants and characteristics of activity of subjects of the Bologna process.

Key words: *system, professional education, future specialists of physical training and sport, Bologna process, European Higher Education Area, modernization, special physical education.*

УДК 371.13.035.34

О. М. Іваній

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОФЕСІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ У МОДЕЛЮВАННІ ПОВЕДІНКИ ВЧИТЕЛЯ

У статті висвітлено місце й роль професійної правосвідомості в моделюванні поведінки вчителя. Показано, що професійна правосвідомість майбутнього вчителя ґрунтується на правових знаннях, правових поглядах, мотивах правової поведінки як складових правосвідомості. Результат засвоєння особистістю правових знань, умінь, сформованих професійно-світоглядних, професійно-поведінкових і особистісно-значущих якостей у психолого-педагогічному плані сприяє переходу теоретичних знань моделей поведінки в особистісний життєвий та професійний досвід.

Ключові слова: *правосвідомість, правові знання, професійні знання, уміння, навички, ціннісні установки, переконання, моделі поведінки.*

Постановка проблеми. Реалії сьогодення актуалізують процес становлення України як цивілізованої європейської країни, що передбачає її розвиток і зміцнення як правової держави. Однак зі зміною соціально-правових умов життєдіяльності сучасної молоді, коли її соціальне зростання збігається зі становленням у державі ринкових відносин, зниженням соціально-правового імунітету суспільства, її правова соціалізація значно ускладнюється і саме від педагога залежить, які правові цінності будуть покладені в основу світогляду майбутніх поколінь.

Позитивна правова орієнтація особистості є певним аспектом її індивідуальної правосвідомості, який містить ціннісні відносини та спрямованість на дотримання правових норм (правомірну поведінку) та є орієнтиром для правової діяльності майбутніх педагогів. Формування переконань як системи правових поглядів, внутрішніх мотивів і стимулів її

дій, що обумовлюють вибір лінії соціально-правової поведінки та є регулятором правосвідомості й поведінки майбутнього вчителя.

У зв'язку з цим важливим для формування професійної правосвідомості майбутнього вчителя навчити студентів вірити у правову норму, що пов'язано, як указують дослідники, з відмовою від повсякденного сприйняття правових понять, усвідомленням правового контексту.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування професійної правосвідомості та правової культури майбутнього вчителя, незважаючи на певну активізацію досліджень у цій галузі (М. Городинський, А. Губа, Д. Грубіч, Л. Макар, М. Подберезський, І. Романова та ін.) на сьогодні залишається недостатньо розробленою. Аналіз досліджень із проблеми засвідчив, що найчастіше формування правосвідомості сучасними науковцями розглядається в межах формування правової культури (М. Гранат, М. Подберезський), поряд із політичною (С. Грицай, М. Кейзеров) або моральною культурою (Д. Коваленко), як правило, у процесі громадянського виховання (О. Шестопалюк). Низка вчених розглядають правосвідомість і морально-правові якості майбутнього вчителя як особистісну характеристику педагога, яка визначає його мораль і духовність (М. Васильєва, Д. Клочкова та ін.). Отже, набуває принципового значення системне вивчення шляхів формування й підвищення рівня правосвідомості майбутнього вчителя.

Мета статті. Висвітлити місце й роль професійної правосвідомості в моделюванні поведінки майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Правосвідомість є феномен соціокультурного світу, тобто світу змістів, цінностей, світу значущого для людини буття. Вона виступає як частина правової реальності, як особливий погляд на світ, його проблеми та протиріччя. Правосвідомість виявляється як динамічна єдність об'єктів і явищ соціокультурно-природного світу разом із різноманітними суб'єктами (їхньою правосвідомістю) та пов'язаних із ними відносинами. Відповідно право трактується як своєрідна онтологічно неподільна цілісність, психосоціокультурна система, що фактично реалізується в суспільному житті під час взаємодії соціальних суб'єктів, співвіднесених між собою за допомогою сукупності спільновизнаних змістів (цінностей, норм). Воно об'єктивується в різних правових текстах, інтерпретується й відтворюється правовими суб'єктами в ментальних і поведінкових практиках, що становлять соціальний правопорядок.

Разом із тим відзначимо, що правосвідомість не є пасивним відображенням правової дійсності, а виступає як необхідна домінанта й корелят правового буття: соціоюридична реальність не існує в «чистому вигляді», вона дана в (культурно-опосередкованих) актах правосвідомості, через сконструйовані нею змісти, системи класифікацій і оцінки громадянського життя. Правосвідомість функціонує як особливий онтоло-

гічний і ціннісно-ідеологічний контекст, конститує право як соціокультурний феномен. У цьому контексті поза правосвідомістю не існує й права.

Філософський енциклопедичний словник [7] дає визначення правосвідомості як сукупності поглядів на ідеї, що виражають ставлення людини до законності й правопорядку та уявлення про те, що є правомірним або неправомірним. З цього визначення витікає, що правосвідомість особистості є одним із елементів її правової культури, а також правової культури суспільства в цілому (поряд із такими, як: права, правові відносини, правові установки тощо). Правосвідомість є однією з найважливіших інтегративних ознак правової культури особистості, яка, органічно сполучаючись з моральними почуттями, виражається у вчинку, в активній діяльності, спрямованій на утвердження передових поглядів, ідеалів [1, 102].

Л. Колберг вважає, що теоретичною підставою вивчення проблем, пов'язаних із правовою культурою, є концепція морального розвитку особистості, згідно якої моральна свідомість розвивається в ході активної творчої взаємодії індивіда з соціальним середовищем [8, 34]. Дж. Тапп, визначаючи рівні розвитку моральної і правової свідомості вказує, що правову зрілість має людина, для якої юридичні знання виступають відбиттям внутрішніх моральних принципів [9, 218]. Згідно з позицією Д. Безносова, правова зрілість визначається таким видом правосвідомості, як «правовий реалізм; повнота правових знань; позитивні емоції; правомірна поведінка; висока оцінка значущості законів у регуляції правових відносин; повага до права; законність діяльності й поведінки» [2, 12]. Подолання відстані між знаннями правових норм та їх ігнорування здійснюється за допомогою компенсаторної функції правосвідомості, яка реалізується в умовах освітнього процесу й спрямована проти таких форм її деформації, як правовий інфантізм, правовий нігілізм, правове переродження [2, 17]. Отже, від рівня відношення до правових явищ залежить і рівень знання права, оскільки прагнення до отримання правової інформації закладено у відношенні до права, і рівень правової установки майбутнього вчителя.

Правова підготовка майбутнього вчителя взагалі, безвідносно до його майбутнього фаху, виступає одним із напрямів професійної підготовки (поряд із психолого-педагогічною, фаховою, методичною), а також елементом його загальнокультурної підготовки. Загальний рівень правової підготовки в педагогічному університеті, який покликаний забезпечити володіння вчителем навичками правовиховної, правозахисної, організаційно-управлінської, діагностично-прогностичної та корекційно-розвивальної роботи з учнями [4, 6], передбачає оволодіння необхідним обсягом загальноправових знань, формування правового мислення, правової орієнтації в поведінці, соціально-правової активності студентів. Зміст загальноправової підготовки визначається вивченням обов'язкових

дисциплін правового циклу «Правознавство», «Основи конституційного права України» та курсами за вибором [4, 9].

У процесі професійної підготовки майбутнього вчителя правова підготовка в педагогічному університеті має загальну мету – формування правових знань, правових уявлень, правових поглядів, мотивів правової поведінки як складових правосвідомості і передбачає: *знання* теорій, досвіду, цілей, методів, закономірностей, рівнів і етапів правової освіти як чинника соціалізації школярів; *уміння*, що характеризують майстерність учителя аналізувати сутність підходів до правового виховання учнів, моделювати його систему в учнівському (класному) колективі, освітній установі, здійснювати моніторинг правової вихованості школярів тощо; сформовані *якості особистості*, зокрема: професійно-світоглядні (інтереси, потреби, погляди, цілі, ідеали в сфері професійно-правової діяльності, зацікавленість й активність у професійно-правовій підготовці); професійно-поведінкові (відповідальність, дотримання правових та морально-етичних норм, самостійність, ініціативність); особистісно-значущі (гуманістична спрямованість, правова активність, здатність до системного правового аналізу подій і ситуацій, володіння процедурного прийняття управлінських рішень, здатність до адекватної самооцінки, культура самоосвітньої діяльності тощо) [4, 11].

Таким чином, правова підготовка майбутнього вчителя полягає в отриманні і засвоєнні правових знань, умінь і навичок, що впливають на формування раціонального ставлення до правових цінностей, власної правової поведінки. Це допомагає не тільки усвідомити правові цінності й принципи, але і розкрити їхню сутність і зміст, сприяючи тим самим виробленню в майбутнього вчителя певного правового мислення, правової поведінки особистості, її соціально-правової активності, орієнтації кожного майбутнього педагога у сфері діяльності, зокрема професійної. Забезпечується це вивченням відповідних курсів про державу і право в Україні та за кордоном, а також інших навчальних предметів: загальноосвітніх, психолого-педагогічних, загальногуманітарних та під час проходження різних видів педагогічної практики [5, 12].

Для занять із правових дисциплін важливе значення має робота з нормативно-правовими актами, тобто офіційними документами компетентних органів держави, які містять юридичні норми, спосіб їх побудування та вираження. До основних прийомів роботи з друкованими текстами відносять: складання тез, що дозволяє зафіксувати сучасні тенденції розвитку права, ознайомитися з науковим тлумаченням юридичних дефініцій тощо; конспектування; цитування; рецензування тощо. Н. Ткачова зазначає, що важливе значення для процесу формування правових понять, а, отже, і для формування когнітивного компоненту професійної правосвідомості майбутнього вчителя має такий метод, як аналіз законодавства відносно конкретних життєвих ситуацій, вирішення завдань, казусів із практики, з

самого життя. Це важлива основа для правильного розуміння правових понять, юридичних фактів, а розвитку логічного мислення студентів, оскільки «...оперування поняттями потребує дієвого мислення» [6, 124].

Навчально-правова ситуація виступає особливим методичним прийомом, що ставить студентів у конкретні юридичні обставини, «...спонукає до моделювання варіантів поведінки з урахуванням заданих умов» [1, 177]. Моделі поведінки як вирішення ситуації (проблемної ситуації) є орієнтиром для майбутніх актів поведінки. Важливим елементом навчально-правової ситуації є ігрова форма, що дозволяє впливати на правові установки особистості. У результаті її використання досягається емоційний рівень засвоєння правових понять та ідей, створюються умови для розвитку правових почуттів, що є дуже важливим для формування правосвідомості майбутнього вчителя.

Навчальна гра як метод формування правосвідомості є одночасно активним методом навчання, що вимагає створення своєрідних обставин: установки студентів на гру, спонукання взяти в ній участь, входження в ігровий стан (виявлення азарту, інтересу, підкорення правилам тощо). Під час організації та проведення ігрової діяльності навчальна мета може бути представлена у вигляді ігрового завдання, наприклад, розгадування кросворду, що дозволяє формувати такі якості особистості студента, як цілеспрямованість, готовність до самоконтролю тощо. Така форма роботи дозволяє розвивати навички роботи з різними джерелами інформації. Зауважимо, що найбільш ефективними для формування професійної правосвідомості є ігрові й діалогові технології проведення занять. У працях українських і зарубіжних учених містяться теоретичні обґрунтування ефективності використання цих методів для формування інноваційного мислення студентів [5].

Оскільки вчитель виконує ще й виховні функції, то необхідними виявляється знання з теорії виховання, а також сформована система педагогічних умінь зі здійснення правовиховної діяльності. У межах правового виховання відбувається інтенсивна превентивна та профілактична робота проти можливої асоціальної протиправної поведінки студентів. Правове виховання впливає на залучення студентів до дотримання правил внутрішнього розпорядку, норм права оточуючими, формує активну життєву позицію, розвиває особистісні якості й коригує життєві цінності й мотиви діяльності. Правове виховання майбутнього вчителя вимагає знання специфіки, особливостей його майбутньої діяльності та систем впливу на підростаюче покоління, що є підґрунтям, на якому розбудовується правосвідомість, його професіоналізм. Визначаючи й характеризуючи професійну правосвідомість, ми ґрунтуємося на положенні про те, що здобуті й усвідомлені теоретичні знання забезпечують перехід правосвідомості в переконання особистості, що сприяють реалізації правомірної поведінки.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що формування професійної правосвідомості майбутнього вчителя ґрунтується на правових знаннях, правових поглядах, мотивах правової поведінки як складових правосвідомості та є результатом засвоєння особистістю правових знань, умінь, сформованих особистісних якостей (професійно-світоглядних, професійно-поведінкових, особистісно-значущих) і такого, що сприяє переходу теоретичних знань моделей поведінки в особистісний життєвий та професійний досвід.

Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо з науковими пошуками проблем розуміння молоддю актуальності правових питань, що сприятиме усвідомленню значущості права й необхідності його дотримання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусишин Б. І. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства» : підручник / Б. І. Андрусишин, А. М. Гуз. – К. : Знання, 2008. – 301 с. – (Вища освіта XXI століття).
2. Безносков Д. С. Отношение к праву как проявление правового сознания студентов : авторефер. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / Д. С. Безносков. – СПб., 2004. – 20 с.
3. Головченко В. Правові механізми формування правосвідомості студентів / В. Головченко, А. Потьомкін // Право України. – 2006. – № 4. – С. 100–103.
4. Іваній О. М. Структурно-функціональна модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / О. М. Іваній. – Харків, 2012. – 20 с.
5. Пономарьов О. С. Формування інноваційного мислення студентів як завдання педагогіки вищої школи / О. С. Пономарьов, А. О. Харченко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 2. – С. 22–30.
6. Ткачова Н. О. Педагогічні основи формування правосвідомості учнів у закладах професійно-технічної освіти : [монографія] / Н. О. Ткачова. – К., 1998. – 350 с.
7. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 576 с.
8. Kohlberg L. Moral stages and moralisation / L. Kohlberg // Moral development and behavior / Holt, Rinehart and Watsons. – N.Y., 1977. – P. 31–53.
9. Tapp I. Justice and the individual in society: psychological and issues / I. Tapp. – N.Y., 1998. – P. 198–223.

РЕЗЮМЕ

Иваний Е. Н. Профессиональное правосознание в моделировании поведения учителя.

В статье рассмотрено место и роль профессионального правосознания в моделировании поведения учителя. Показано, что профессиональное правосознание будущего учителя основывается на правовых знаниях, правовых взглядах, мотивах правового поведения как составляющих правосознания. Результатом освоения личностью правовых знаний, умений, сформированных профессионально-мировоззренческих, профессионально-поведенческих и личностно-значимых качеств в психолого-педагогическом плане способствует переходу теоретических знаний моделей поведения в личностный жизненный и профессиональный опыт.

Ключевые слова: правосознание, правовые знания, профессиональные знания, умения, навыки, ценностные установки, убеждения, модели поведения.

SUMMARY

Ivanii O. Professional legal awareness in the modeling of teacher behavior.

The problem of legal awareness formation is considered in the article as the result of mastering legal knowledge and models of legal behavior by a future teacher in psychological pedagogical plan and that promotes transformation of this knowledge of behavior models in personal life and professional experience.

It is shown that legal training of future teacher is in the getting and mastering of legal knowledge, habits, skills, which influence the formation of rational attitude to the legal values and own legal behavior. It helps not only to realize the legal values and principles, but also to reveal their essence and content, in such a way it helps to form future teacher's particular legal thinking, legal behavior of a personality, his/her social-legal activity, orientation of every future teacher in the sphere of activity, in particular professional. It is provided with studying of corresponding courses about state and law.

As a teacher performs upbringing functions, he should know educational theory, and also system of pedagogical skills from performing legal upbringing activity should be formed. Intensive preventive work takes place in the sphere of legal education against possible asocial illegal students' behavior. Legal education influences attraction of students to following the internal regulations, norms of law, forms active life position, develops personal qualities and corrects life values and activity motives. Legal education of future teacher demands knowledge of specific character, peculiarities of his future activity and system of influence over growing generation, which is a background for formation of legal awareness, his professionalism.

In the process of defining and characterizing of professional legal awareness we ground on the statement that received and realized theoretical knowledge provide the transition of legal awareness in person's convictions, which helps in realization of legal behavior.

Key words: *legal awareness, legal knowledge, professional knowledge, habits, skills, convictions, behavior models.*